

DUMITRU IRIMIA – FIINȚĂ ȘI STIL

„Limba este însemnul unei maxime libertăți a omului și, prin aceasta, a esenței sale de umanitate.”

(*Curs de lingvistică generală*)

„Omul este ființă liberă prin limbaj întrucât și întru cât se întemeiază pe creativitatea sa”.

(*Introducere în stilistică*)

Scopul intervenției noastre paratextuale este acela de a explicita modul în care reflecția lingvistică a Profesorului Dumitru Irimia se împletește cu ideile sale despre stilistică și poetică, în încercarea de a demonstra că în spatele proiectului științific al Profesorului se ascunde un proiect existențial coerent, în centrul căruia se află Omul, ca ființă simbolică. Acesta creează limba în aceeași măsură în care se lasă creat de ea¹. Explicitarea noastră presupune deci punerea în dialog a două dimensiuni creator-științifice ale Profesorului, aceea a lingvistului, respectiv aceea a stilisticianului, pe baza *Cursului de lingvistică generală*

¹ Unul dintre adevărurile despre limbă cel mai des citate de Profesor vine din Eminescu: „Nu noi sîntem stăpîni limbei, ci limba e stăpîna noastră”, Ms. 2275 B, în *Opere XV, Fragmentarium. Addenda ediției*, p. 98.

(1986) și a *Introducerii în stilistică* (1999). Considerațiile noastre se vor deschide către trei direcții analitice distincte: în prima parte vom analiza raporturile care se stabilesc între lingvistică, stilistică și poetică, în ceea de-a doua parte vom aborda problema relațiilor constitutive ale limbii cu gândirea și societatea, așa cum se actualizează ele în contexte disciplinare distincte (lingvistic și stilistic), pentru ca în ultima parte să indicăm două coordonate fundamentale ale viziunii Profesorului Dumitru Irimia despre limbă și stil, analizând câteva aspecte ale scriiturii Domniei Sale.

I. Lingvistică-stilistică-poetică sau despre dialogul disciplinelor

Prima etapă a analizei noastre o reprezintă discutarea raportului lingvistică-stilistică-poetică, privite ca direcții științifice autonome și complementare de abordare a limbajului. Punerea în dialog va însemna, în acest context, prezentarea *diferențelor* (în planul obiectului de studiu) și *asemănarilor*, atât în planul funcționării convergente (toate trei fiind discipline de tip relațional, interesate în primul rând de *raporturile dintre fenomene*), cât și în planul complementarității (într-o viziune de ansamblu coerentă, în care lingvistica se împlinește prin stilistică și poetică).

Din perspectiva *Cursului de lingvistică generală*, obiectul de studiu al lingvisticii îl reprezintă *limba*, în dubla sa desfășurare funcțională, de *langue* și *parole*:

„Cum cele două moduri de existență a limbajului uman – *limba* și *vorbirea* – stau într-un raport de interdependență, expresie a dublei naturi a limbii – de sistem semiotic și fenomen social, trebuie considerat că există o singură *lingvistică*, al cărei obiect general de studiu îl reprezintă *limba ca sistem de semne și ca activitate lingvistică*, adică limba considerată în relațiile ei interne și în relațiile ei externe (cu gândirea și societatea) care le condiționează pe cele dintâi”.

După cum se observă din definiția de mai sus, lingvistica este, prin prisma obiectului său, o știință relațională, interesată de legăturile care se stabilesc între fenomene, mai mult decât de fenomenele înseși. Natura *relațiilor* pe care le are în vedere lingvistica variază de la elementara

opoziție a trăsăturilor pertinente care organizează sistemul fonetico-fonologic al limbii², pînă la raporturile de natură onto-ideologică dintre ființa umană, lumea în care aceasta viețuiește și limba prin care lumea i se comunică ființei și prin care ființa comunică despre/cu ea³. Între aceste două limite se dezvoltă, așadar, atît „relațiile interne” dintre unitățile lingvistice⁴, cît și „relațiile externe” dintre sistemul lingvistic și sistemele existențiale definitorii pentru ființa umană – gîndirea și societatea⁵.

Cît privește stilistica, obiectul ei de studiu este *stilul*, definit de Profesorul Irimia dintr-o dublă perspectivă – substanțială și funcțională⁶;

² Acele trăsături care, *prin contrast*, ne permit să percepem ca semne diferite succesiunile sonore p-a-r respectiv b-a-r.

³ Nu întîmplător Profesorul descria acest nivel relațional printr-un cerc, simbol al continuumului funcțional om-limbă-lume; cf. Dumitru Irimia, *Gramatica limbii române*, Ediția a II-a, Editura Polirom, Iași, 2004, p. 15, sau printr-un triunghi, cf. Dumitru Irimia, *Morfo-sintaxa verbului românesc*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 1997, p. 5.

⁴ „Limba este un sistem de sisteme care generează, în actul lingvistic, structuri specifice dar interdependente. (...) Fiecare dintre aceste sisteme există și funcționează, în interiorul raportului *om-limbă-lume*, în baza unor unități fundamentale specifice și a relațiilor dintre ele, la propriul nivel [și] prin realizarea lor ca unități concrete, concomitent cu intrarea în diferite categorii de relații (dependență, interdependență etc.) și în unități superioare proprii celorlalte sisteme”. (*Gramatica limbii române*, ed. cit., p. 15).

⁵ „Raportul dintre cei trei factori [limbă-gîndire-societate] este de absolută reciprocitate în perioada devenirii omului, cînd se constituie cele trei atribute esențiale ale sale: *omul* = (1) *ființă socială*, dotată cu (2) *limbaj* și (3) *gîndire*”. (*Curs...*).

⁶ Aceste două perspective stau sub semnul a două întrebări distincte. Prima întrebare, legată de perspectiva funcțională, ar putea fi „Cum se constituie stilul?” și ar putea să primească un răspuns de tipul „Stilul se constituie prin diferențele de percepție, cunoaștere, simțire și gîndire și prin maniera specifică în care se comunică aceste diferențe. A doua întrebare, legată de perspectiva substanțială, ar putea fi „Sub ce formă se manifestă stilul în limbă?” și ar putea primi un răspuns de tipul „Stilul se manifestă sub forma opozițiilor expresive, prin care vorbitorul își exprimă atitudinea și viziunea în fața realității”. Opozițiile expresive sînt deci urmele „concrete” ale acestei atitudini/viziuni și pot fi

din perspectivă substanțială, „*stilul* este, în fapt, modul specific în care se constituie, există și se manifestă *expresivitatea* unui text.”⁷, în timp ce, dintr-un punct de vedere funcțional, stilul se înscrie în contextul „procesului de verbalizare orientat de raportul *om-limbă-lume*” și reprezintă „modul specific în care subiectul vorbitor înscrie în acest raport dinamica interioară dintre cele două dimensiuni fundamentale ale ființei umane: rațională și afectivă, dintr-o perspectivă, sacră și profană, din alte perspective”⁸.

Stilul, manifestat ca expresivitate, ar fi, deci, totalitatea elementelor prin care textul lingvistic își dobândește o identitate de *viziune* și de *atitudine* în desfășurarea tensională a câmpului semiotic prin intersectarea axei subiective (emițător-receptor) cu axa obiectivă (cod-referent). Situat la intersecția celor două axe, stilul impune deci tot o abordare de tip relațional: pe de o parte, stilistica se ocupă de *raportul între* utilizatorii limbajului (locutor-interlocutor, scriitor-cititor, personaje etc.) și de modul în care aceștia „subiectivează” limbajul ca instrument și eveniment existențial, iar pe de altă parte, stilistica are în vedere și *raportul între* limbă și realitate, din perspectiva libertății și limitelor expresive în care se poate desfășura „subiectivarea”.

Fără să insistăm pentru moment asupra specificității stilisticii, vom remarca doar raportul particular al acesteia cu lingvistica. Primul aspect care trebuie luat în calcul este acela că lingvistica și stilistica se apleacă asupra aceluiași sector al realității, *limba*, dar din perspective diferite: lingvistica pentru a identifica, descrie și interpreta „principiile generale de organizare și funcționare a limbii” (*Curs...*), stilistica pentru a identifica, descrie și interpreta *urmele umanului în limbă*, mărcile generate de asumarea și actualizarea limbii în spațiul specific al cunoașterii și comunicării cunoașterii.

de natură diferită: fonetic-fonologică (un „te rog!” care sună a amenințare), morfologică (un „deșteptul de mine!” autoironic), sintactică („Problema este interesantă, dar abstractă”), lexicală („Fiecare disciplină își are *cuiul* ei.”) etc.

⁷ Dumitru Irimia, *Introducere în stilistică*, Editura Polirom, Iași, 1999, p. 13.

⁸ *Ibidem*, p. 37.

Această vecinătate a făcut posibilă suprapunerea acestor două domenii de investigație, dizolvarea stilisticii în lingvistică și confundarea stilului cu limba, mai exact cu unele actualizări specifice ale limbii (trăirea participativ-afectivă a comunicării⁹). Consecința metodologică a acestei dizolvări o reprezintă limitarea descrierii/interpretării faptelor de stil prin folosirea uneltelor și taxonomiei lingvistice, fără să se țină cont de specificitatea lor structural-funcțională. Dacă se confundă limba cu stilul¹⁰, o sintagmă de tipul „Lasă-mă, dom'le, în pace!” va fi analizată din perspectiva nivelului fonetic (haplogogia, elementele suprasedimentale etc.), va fi interpretată ca o structură familiară aparținând limbajului oral, în care, grație imperativului și a substantivului în vocativ se intersectează funcția expresivă (prin intermediul căreia locutorul își manifestă exasperarea) și funcția conativă care impune/solicită o reacție comportamentală din partea receptorului, și prin urmărirea acestor aspecte pur lingvistice s-ar epuiza analiza dimensiunii stilistice a enunțului.

Totuși, această înțelegere își va dovedi limitarea în momentul în care această structură este plasată într-un context existențial precis – un fiu care îi spune mamei sale „Lasă-mă, dom'le, în pache!”; în acest

⁹ Mult timp stilistica s-a limitat la descrierea formelor de *exprimare lingvistică a emoțiilor* și, în general, a *sărilor afective*, considerate ca fiind relevante pentru descrierea modului subiectiv de actualizare a limbajului, în opoziție cu exprimarea „neutră”, logică, rațională și pur referențială; ulterior, elementelor subiective li s-au adăugat *creațiile lingvistice ale fanteziei* vorbitorilor (locuțiuni, sintagme, expresii idiomatice de tipul „zgîrie-brînză”, „ca sare-n ochi”, „coate-goale”, „a o lua la sănătoasa” etc.), pentru ca mai târziu stilul să fie extins la nivelul limbii în toate ipostazele și manifestările ei, discutîndu-se, așa cum vom vedea, despre existența unui „sistem stilistic” consubstanțial sistemului lingvistic, și care integrează toate elementele expresive, de la planul cel mai general al limbii naționale, pînă la microuniversul de discurs al scriitorului, naratorului și personajelor.

¹⁰ Pentru detalii despre această confuzie și despre modul în care ea poate fi depășită, a se vedea criteriile pentru analiza stilului pe care le stabilește Michael Riffaterre în primul capitol din *Essais de stylistique structurale*, (Présentation et traduction par Daniel Delas, Flammarion, Paris, 1971, p. 27-63).

context, analiza enunțului, în tripla sa dimensiune (semantică – prin raportul paradoxal între semn și referent¹¹ –, sintactică – prin redundanța expresiv-exclamativă¹² – și pragmatică – prin tensiunea ilocuționar-perlocuționar a vocativului și imperativului¹³), va trebui așezată pe alte coordonate decât cele lingvistice (incluzând în lingvistică și explicitările de tip pragmatic sau de analiză a conversației), fără însă a renunța la ele. Ea va sta sub semnul identității de *viziune* și *atitudine* actualizate textual, prin circumscrierea unei *dimensiuni stilistice* care modelează și instrumentalizează faptele de limbă în direcția individualizării și specificității. Altfel spus, înțelegerea stilistică a aceluiași enunț va ține cont de interpretarea lingvistică, pe care o va proiecta la un alt nivel – acela al *expresivității imanente interacțiunii emițător-receptor* și al implicațiilor identitare, atitudinale și relaționale pe care se construiește ea.

Dacă analiza lingvistică se interesează în primul rând de forma și conținutul enunțului ca lanț de semne, stilistica va lega aceste semne de viață, răspunzând unor întrebări de tipul: cum trăiește și exprimă emițătorul identitatea de *fiu*?, care este atitudinea sa afectivă față de receptor?, ce identitate oferă/impune emițătorul receptorului?, ce relații se stabilesc între aceste identități *construite lingvistic* și orizonturile socio-ideologice în care se desfășoară (orizont familial, social, regional etc.)?, ce raporturi se stabilesc între protagoniștii actului lingvistic pe de o parte și sistemul limbii (în tripla sa desfășurare sistem-normă-vorbire) pe de altă parte, din perspectiva atitudinilor, valorilor și identităților actualizate textual? etc. În cadrul unor astfel de distincții metodologice își capătă relevanța deplină relația de *interdependență* sau de *consubstanțialitate* între *sistemul lingvistic* și *sistemul stilistic* despre care vorbește Profesorul

¹¹ Semnificatul lui „Dom’le” trimite spre /+masculin/, în tip ce referentul (mama) se înscrie în sfera femininului.

¹² Vorbitorul folosește și imperativul și vocativul.

¹³ În acest enunț ilocuționarul echivalează cu cererea, iar perlocuționarul cu alungarea mamei, sau cel puțin cu respingerea ei.

Dumitru Irimia¹⁴, consubstanțialitate proiectată și în plan epistemologic, prin raportul de complementaritate dintre lingvistică și stilistică:

¹⁴ Această idee, care apare și la Michael Riffaterre (*op. cit.*, p. 28), implică necesitatea delimitării între limbă și stil, între abordarea lingvistică respectiv stilistică a limbajului, pentru a surprinde specificitatea fenomenelor în funcție de orizontul de investigație în care sînt plasate. Cu alte cuvinte, aceeași structură verbală poate fi așezată fie în câmpul limbii, deci înțeleasă cu ajutorul lingvisticii, fie în spațiul stilului, deci înțeleasă cu ajutorul stilisticii.

Astfel, ca să dăm un exemplu simplu, folosirea conjuncției conclusive „deci”, în limbajul oral, într-o propoziție principală poate fi privită fie din perspectiva sistemului stilistic, fie din perspectiva sistemului lingvistic. Să presupunem că în timpul unui examen, la întrebarea „Ce este sistemul stilistic?”, un student răspunde: „Deci, sistemul stilistic este un concept structuralist de analiză a stilului”. Privit din punct de vedere lingvistic, „deci”-ul inițial al enunțului este nemotivat sintactic și relevă o folosire improprie a „codului lingvistic”, fie din cauza emoțiilor, fie din cauza ignoranței. Din perspectivă stilistică însă, același „deci” poate fi înțeles în dinamica tensională a raportului student-profesor și a contextului specific în care se desfășoară acest raport (examinare orală). Cum în acest context, și în raportul pe care el îl generează, studentul trebuie să îl convingă pe profesor că este pregătit și că merită o notă bună, el se va folosi și de mijloacele persuasive pe care limba i le pune la dispoziție; deoarece conjuncția „deci” presupune desfășurarea unui raționament, iar raționamentul este un semn al gândirii critice, iar aceasta este, la rîndul ei, o garanție a unei evaluări pozitive din partea profesorului, studentul se va grăbi să folosească acest „deci” pentru a da de înțeles că în mintea lui s-a derulat un raționament și că îi oferă profesorului doar concluzia, ținînd pentru el restul demonstrației. Dacă din perspectivă lingvistică acest „deci” este o greșeală de exprimare, din perspectivă stilistică, el este semnul unei proiect identitar propus de locutor (studentul), interlocutorului (mesajul implicit fiind „Sînt o persoană cu simț critic!”) în vederea obținerii unui rezultat („Dați-mi o notă bună!”). Pentru o discuție suplimentară a stilului ca actualizare a interacțiunii comunicative, a se vedea reinterpretarea unor teze ale creatorului stilisticii moderne (Charles Bally), de către lingvistul și stilisticianul francez Jean-Michel Adam în *Le style dans la langue. Une reconception de la stylistique*, Delachaux et Niestlé, Laussane-Paris, 1997, în special capitolul al treilea „Autour de cinq thèses de Charles Bally” („În jurul a cinci teze ale lui Charles Bally”), p. 55-84.

„Din această perspectivă [a stilului ca actualizare a expresivității], delimitarea stilisticii de lingvistică este impusă de specificul obiectului; obiectul de cercetare al lingvisticii îl reprezintă *oposițiile funcționale* (din multiple perspective: sincronice, diacronice, spațiale etc.), circumscrise, să spunem, nucleului comunicării; obiectul de cercetare al stilisticii îl reprezintă *oposițiile expresive*, circumscrise în primul rând zonei expresivității individuale, dar, prin aceasta, și raportului dintre zona expresivității individuale și nucleul (noțional) al comunicării”. (*Introducere...*, p. 14, s. a.).

Pe de altă parte, în ceea ce privește obiectul de studiu al *poeticii*, el nu mai este limba, ci modul specific în care aceasta este folosită în contextul literaturii.

Dacă legătura stilisticii cu lingvistica este determinată de „natura duală a textului (lingvistică și stilistică)”, de rolul modalizant al funcției stilistice față de „funcțiile particulare ale limbii”¹⁵ și de actualizarea lingvistic-formală a opozițiilor expresive, permițând o delimitare clară a celor două discipline, în cazul relației *stilistică-poetică* putem vorbi despre o complementaritate metodologic-funcțională determinată de specificul structural al textului *literar*, înțeles ca „o realitate cu două ipostaze consubstanțiale: (1) structură stilistică și (2) funcția de semnificare poetică” (*Introducere...*, p. 21).

În ce constă cele două ipostaze ale textului literar? Structura stilistică a textului literar, ca de altfel a oricărui tip de text, presupune, am văzut, o serie de opoziții expresive în care se reflectă „proiectarea

¹⁵ Cf. *Introducere în stilistică*, ed. cit., p. 77, și *Structura stilistică a limbii române*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986, p. 7. Rolul modalizant al funcției stilistice în raport cu celelalte funcții ale limbajului (referențială, expresivă, conativă, fatică, poetică și metalingvistică) se explică prin consubstanțialitatea sistemelor stilistic, respectiv lingvistic și se referă la faptul că funcțiile limbii slujesc, în comunicare, și actualizării dimensiunii expresiv-subiective a limbajului. (A se observa că expresivitatea stilistică înseamnă altceva decât expresivitatea înțeleasă ca manifestare a funcției expresive din planul locutorului; ea se află, cum am arătat deja, la intersecția dintre axa emițător-receptor cu axa limbă-referent.)

subiectului vorbitor în actualizarea sistemului limbii”, pe trei direcții de atitudine diferite: atitudinea vorbitorului față de (a). realitatea extraverbală, (b). interlocutor și (c). limbă. Funcția de semnificare poetică se circumscrie trecerii de la cunoașterea și comunicarea de tip lingvistic la comunicarea și cunoașterea de tip estetic care presupune absolutizarea raportului text-mesaj prin suspendarea referinței sub acțiunea funcției poetice și, ca o consecință directă a acestei absolutizări, „întemeierea de lumi semantice autonome în raport cu lumea extraverbală” (*Introducere...*, p. 16).

În contextul abordării discursului literar, poeziei îi revine deci sarcina de a delimita, descrie și interpreta *modul în care se construiesc operele*, într-o dublă dimensiune: ontologică și textuală; prin poziția dominantă a funcției poetice în relație cu celelalte funcții ale limbii, ontologicul se instituie textual. Lumea *pro-pusă* de opera literară reprezintă un univers generat discursiv, în spiritul acelei viziuni din *Mureșanu*, în care chipul feminin capătă substanță ființială prin chemarea-cânt a călugărului cu suflet chinuit:

„[CHIPUL]: Vin! Eu vin.
Sufletu-mi în vecia-i atras de-a ta chemare,
Din noaptea neființei înfiorat apare...
(...) Și-acele cânturi pline
De-amor, de inspirație, le îndreptai la mine
Și am urmat cântării... ființa mea apare
Și-aruncă umbra-i tristă pe fruntea ta cea mare
(...) A tale gânduri, visuri, dorinți-s lumea mea,
Sînt umbră a cântării-ți, o slabă umbră-abia.”¹⁶

Prin natura textual-cosmotică (în sens blagian) a discursului literar, acesta impune o abordare stilistico-poetică: stilistica se va ocupa, în acest context, de opozițiile expresive care circumscriu identitatea *Eului textului* și a *Eului auctorial* (cf. *Introducere...*, p. 21), în timp ce poetica va urmări *cum* aceste opoziții expresive participă la „generarea și

¹⁶ Mihai Eminescu, *Opera poetică*, Ediție îngrijită de Dumitru Irimia, Ediția a II, revăzută, Editura Polirom, Iași, 2006, p. 294-295.

funcționarea lumii semantice”, în vederea unei „cunoașteri de profunzime a textului literar” (*ibidem*, p. 22)¹⁷.

Sintetizînd, putem observa, așadar, că, din perspectivă epistemologică, stilistica întreține cu lingvistica și poetica relații diferite ca natură și semnificație. În interiorul cîmpului de investigație deschis de diversitatea raporturilor *om-limbă-lume*, lingvistica și stilistica își împart studiul limbii fără să se suprapună nici la nivelul obiectului de studiu (cf. tensiunea între opozițiile lingvistice – funcționale – și opozițiile stilistice – expresive), nici la nivelul finalității euristice. La nivelul abordării discursului literar, stilistica (cu dimensiunea lingvistică interiorizată) se asociază cu poetica, într-un demers cognitiv cu valențe ontologice, după cum vom vedea în partea a treia a intervenției noastre.

În partea a doua, vom restrînge analiza noastră la o discuție punctuală despre modul în care, în viziunea Profesorului Irimia,

¹⁷ În contextul discuției noastre, ideile fundamentale în legătură cu modul în care Profesorul Dumitru Irimia înțelege textul literar și abordarea analitică a acestuia sînt următoarele:

a. Textul literar se constituie ca lanț de semne lingvistice și ca lume textuală, pe care aceste semne o generează; spre deosebire de comunicarea obișnuită, unde lumea pre-există mesajului, lumea textului este creată odată cu elaborarea textului sau cu actualizarea lui prin lectură (ploaia care bate în fereastră în timp ce scriem rîndurile acestea există indiferent dacă noi spunem sau nu ceva despre ea, în timp ce ploaia din poemul *Lacustră* nu există decît în/prin cuvintele/versurile care alcătuiesc acest poem și prin lectura lor).

b. Natura dublă a textului literar (semn-lume) impune o *abordare dublă*: în calitate de semn el este abordat cu mijloacele *stilisticii*, prin descrierea și interpretarea opozițiilor expresive, din perspectiva diverselor instanțe care interacționează: eul textului, eul auctorial, eul „naratorial”, eul actanțial (al personajului). În calitate de lume, textul literar este abordat cu mijloacele *poeticii*, prin descrierea mecanismelor prin care semnele verbale încheagă o lume. (În acest sens trebuie înțeles fragmentul reprodus din *Mureșanu*, ca descriere poetică a modului în care cuvîntul – cîntul rugă al călugărului – dă naștere unei realități, scoțînd sufletul feminin „din noaptea neființei”; la fel cum lumea textului nu există decît în/prin semnele verbale, așa și Chipul feminin nu există decît prin cîntul rugă al Călugărului „Sînt umbră a cîntării-ți, o slabă umbră-abia”).

lingvistica și stilistica iau în stăpînire raporturile care organizează limba și anume relația limbă-gîndire și relația limbă-societate. Întrebările la care vom încerca să răspundem sînt dacă raporturile limbă-gîndire respectiv limbă-societate sînt diferite în funcție de perspectiva (lingvistică sau stilistică) din care le privim și, dacă da, în ce constă aceste diferențe.

II. Raportul limbă-gîndire-societate între oglinzi paralele

Din perspectivă lingvistică, „*limba și gîndirea se împletesc într-o unitate indisolubilă determinată de relația lor comună cu activitatea cerebrală, pe fondul dezvoltării sociale.*” (*Curs...*). Așadar, pentru Profesorul Irimia, raportul nu poate fi de subordonare (gîndirea domină limba sau limba domină gîndirea), ci este vorba despre ***un raport de intercondiționare***, motivat atît diacronic (cf. trecerea de la conștiința animalică și sunetele interjecțional-imitative la conștiința umană și sunetele cu valoarea de semne), cît și sincron-instrumental („Gîndirea stimulează limba. Limba organizează gîndirea”).

Acest raport de intercondiționare interesează lingvistica prin modul în care se împletesc și se condiționează reciproc aceste două dimensiuni ale ființei umane. În viziunea Profesorului Irimia, raportul tensional limbă-gîndire se amorsează la nivel fonetic (fonemul fiind „o imagine acustică”, rezultat al unei prelucrări psihice a sunetului) și devine funcțional din punct de vedere al construirii sensului, prin întîlnirea funcției denominative a limbii cu funcția de reflectare prin care gîndirea interiorizează realul, la nivel lexical și la nivel gramatical.

La nivel lexical, intercondiționarea limbă-gîndire se actualizează în raportul de implicare reversibilă cuvînt-noțiune („noțiunea determină, prin activitatea de gîndire, nașterea cuvîntului; cuvîntul dirijează constituirea noțiunii, o conturează și îi acordă independență față de obiect”) și prin asimetria lor funcțională (noțiunea este o reflectare ideală a universului fenomenal, în timp ce cuvîntul se dezvoltă ca structură prin coprezența dimensiunii ideale – *sensul* – și a celei materiale – *expresia*).

La nivel gramatical, legătura dintre limbă și gândire vizează modul în care realul este cunoscut (reflected și comunicat), în termeni de relație între obiecte (în sens logic). Gândirea, prin intermediul operațiilor logice, reflectă lumea în termeni de *judecată*, iar limba exprimă lumea prin *propoziție*.

Privit dintr-o perspectivă generală, raportul limbă-gândire se leagă în primul rând de raportarea ființei la realitate și presupune o complementaritate a modurilor de asimilare cognitivă a acesteia, printr-o mișcare dinspre realitate care se impune ca obiect de cunoaștere și care constrânge, într-o anumită măsură, ființa umană să ordoneze constructiv lumea prin gândire și limbă. De aceea am putea spune că în plan funcțional acest raport se situează pe o axă a interiorității și individualității, dezvăluind doar un chip al „ființei” limbii¹⁸.

Pentru o înțelegere deplină a acestei „ființe a limbii” se cuvine să explorăm și celălalt raport constitutiv la care ea participă și anume raportul limbă-societate, raport care proiectează limba pe o axă a exteriorității/exteriorizării intersubiective. Profesorul Irimia se referă în treacăt la complementaritatea de funcție între aceste raporturi atunci când notează că „funcția de cunoaștere (a gândirii-limbă, n. n., I. M.), apoi,

¹⁸ Simplificînd, putem spune că dinamica limbă-gândire se desfășoară în sfera activității de cunoaștere a individului și poate fi circumscrisă întrebărilor „cum gândim?” și „cum vorbim?”. Deși pare extrem de abstractă, problema în sine este una dintre cele mai interesante, dacă o raportăm la situații reale în care discutăm despre diferențele/asecăările dintre ce gîndim și ce exprimăm. Iată o listă cu întrebări care ar putea fi incluse în sfera raportului limbă-gîndire și la care diverse discipline au propus multiple răspunsuri: 1. Gîndurile noastre au forma unui discurs, sau, altfel spus, noi gîndim în cuvinte?, 2. Întîi gîndim și după aceea „punem în cuvinte” ceea ce am elaborat prin gîndire sau însăși punerea în cuvinte din mintea noastră înseamnă că gîndim?, 3. Care sînt limitele exprimării? Există în om elemente de trăire care nu pot fi puse în cuvinte sau aceasta e o iluzie și, de fapt, trăim (simțim/gîndim) atît cît putem exprima?, 4. Ce se întîmplă în mintea noastră atunci cînd vorbim? (Cum stă limba în creierul nostru? Ce face creierul ca să producă și să înțeleagă enunțuri?) etc.

rămîne închisă în limitele activității cerebrale individuale, dacă nu se socializează”¹⁹.

Bineînțeles, *raportul limbă-societate* nu se reduce la exteriorizarea discursivă a cunoașterii, la trecerea de la discursului interior al ființei-pentru-sine la manifestarea ființei-cu-celălalt. În afară de aceasta, însăși această trecere nu este nici pe departe atît de simplă pe cît ne-ar plăcea nouă să credem. Este evident că atunci cînd vorbim despre trecerea de la conținutul psihic/verbal individual la stabilirea unei legături cu alteritatea, prin punerea în discurs a acestui conținut, noi operăm, de fapt, cu generalizări și distincții artificiale, provizorii și cu rol instrumental. Raportul interiorizare-exteriorizare nu este unul de consecutivitate; nu procesăm psiholingvistic informațiile pe care creierul le percepe și APOI le punem într-un discurs prin care comunicăm cu celălalt. Interconținerea filogenetică limbă-gîndire (aparitia simultană și reciproc motivată despre care vorbește Profesorul Irimia) se răsfrînge, cum se arată în *Curs...*, și în plan strict funcțional; dacă este adevărat că „gîndirea stimulează limba” și că „limba organizează gîndirea”, se cuvine să insistăm asupra ideii că o dimensiune particulară a modului în care limba organizează gîndirea este *intersubiectivitatea*. Raportul cu Celălalt nu este doar manifestarea exterioară a unui fond interior individual al fiecăruia, ci este o realitate structurantă a interiorității²⁰.

¹⁹ Cu alte cuvinte, limba nu este ea însăși văzută doar în planul gîndirii, ci atunci cînd devine o activitate socială, cînd raportul limbă-gîndire este „pus la treabă” în relațiile interumane.

²⁰ Altfel spus, ceea ce gîndim, simțim, exprimăm, poartă urmele gîndurilor, sentimentelor și cuvintelor celorlalți. Gîndurile noastre și sentimentele noastre nu sînt doar ale noastre pentru că în ele se văd frînturi din ce gîndesc și simt oamenii din jurul nostru, la fel cum nici cuvintele noastre nu sînt doar ale noastre, ci în ele se aud ecouri ale cuvintelor semenilor noștri. Chiar și postfața aceasta este plină de cuvintele altora: de cuvintele Profesorului Irimia, în primul rînd, de cuvintele autorilor pe care i-am citit, ale persoanelor cu care am discutat, ale cititorilor pe care îi bănuim etc. Această formă de interacțiune poartă numele de *dialogism*, și se asociază de obicei cu gînditorul rus Mihail Bahtin (*Problemele poeziei lui Dostoievski*, Editura Univers, 1970 și *Probleme de*

Totuși, prin aceste considerații ieșim din contextul discuției noastre despre raportul limbă-societate din perspectiva *Cursului...* Aici, Profesorul Irimia analizează acest raport din multiple perspective, unele cu caracter preponderent istoric-informativ (originea limbajului, existența și formele limbii primitive), iar altele cu caracter analitic-interpretativ (funcțiile și ipostazele limbii, procesul de comunicare și dependența limbii de societate). Ceea ce ne interesează pe noi este că multitudinea aspectelor avute în vedere de Profesorul Irimia în subcapitolul *Limbă și societate* sînt polarizate în jurul „esenței sociale a limbii”, ca dimensiune definitorie a ființei umane.

Bineînțeles, considerațiile Profesorului Irimia în legătură cu modul în care se întrepătrund limba, gîndirea și societatea merg mult mai în profunzime; dacă alegem să ne păstrăm la un nivel elementar este pentru că scopul intervenției noastre nu este acela de a prezenta parafrastic poziția *lingvistului* Dumitru Irimia, ci aceea de a pune în dialog această poziție cu aceea a *stilisticianului*. Așadar, după ce am văzut cum pot fi exploatate relațiile dialectice dintre limbă-gîndire-societate pe teren lingvistic (cf. relația tensională logică-gramatică sau diversele modalizări sociale ale ființei limbii, atît în plan diacronic, cît și în plan sincron), se cuvine să ne întrebăm în ce chip va fi ea funcționalizată în contextul abordării stilistice a limbii.

La nivel teoretic, pentru stilistică, problematica raportului limbă-gîndire-societate se situează într-un context de cunoaștere *sui-generis*, delimitat de *opozițiile dinamice* care legitimează științific stilistica (individual-colectiv, afectiv-intelectual, subiectiv-obiectiv, inovație-tradiție, informație despre lume-informație despre sine, creativitate-repetabilitate, vorbire-limbă/normă etc.)²¹.

literatură și estetică, Editura Univers, 1982). Dintr-o perspectivă filosofică și religioasă ea apare la Martin Buber, un gînditor care l-a inspirat pe Bahtin; cel mai cunoscut text al lui Martin Buber este *Eu și tu* (Editura Humanitas, București, 1992).

²¹ Toate aceste perechi fac trimitere la unele încercări de a defini faptele de stil prin opoziție: stilul înseamnă individualul-original care se opune colecti-

În ceea ce privește înțelegerea *stilistică* a raportului limbă-gîndire, trebuie să remarcăm că Profesorul Irimia se detașează de tendințele reductive care limitează stilistica la reacțiile afectiv-emoționale ale vorbitorului în fața realității, excluzînd din sfera ei de cercetare aspectele intelectual-raționale; de aceea, în *Introducere în stilistică* el insistă asupra vocației totalizante a stilisticii care cuprinde manifestările comunicativ-discursive ale ființei umane în integralitatea ei: „în interiorul raportului om – limbă – lume, ființa umană se află înscrisă *deopotrivă* cu dimensiunea sa *afectivă* (complementară dimensiunii *raționale*) și cu dimensiunea *estetică*. (...) Pe de altă parte, omul este ființă liberă prin limbaj întrucît și întru cît se întemeiază pe creativitatea sa” (*Introducere...*, p. 15).

În viziunea Profesorului Irimia, întrepătrunderea dintre dimensiunea *rațional-afectivă* cu aceea *imaginar-creatoare* susține funcțional *expresivitatea stilistică* și este determinată de acțiunea „modalizantă” a *funcției stilistice* care, la rîndul ei, generează *sistemul stilistic* al limbii, plan aflat la intersecția limbajului ca trăire cu trăirea ca limbaj. Spre deosebire de abordarea lingvistică pentru care limba și gîndirea se află într-un același plan funcțional și ontologic (cf. Fig. 1), în contextul stilisticii, ele aparțin unor niveluri funcționale distincte (cf. Fig. 2). Pentru stilistică, gîndirea interesează mai puțin ca proces cognitiv (cum se întîmplă în cazul abordării lingvistice) și mai mult ca *substanță și formă a unui conținut* (ceea ce profesorul Irimia înțelege prin „dimensiunea rațională a ființei umane” care se întrepătrunde cu „dimensiunea afectivă” a omului ca ființă expresivă).

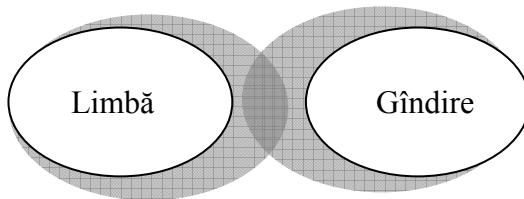

Fig. 1. Raportul limbă-gîndire din perspectivă lingvistică

vului-standardizat și stereotip, stilul înseamnă exprimarea afectivității în contrast cu neutralitatea logicii și a gîndirii, stilul înseamnă încălcarea a noimei etc.

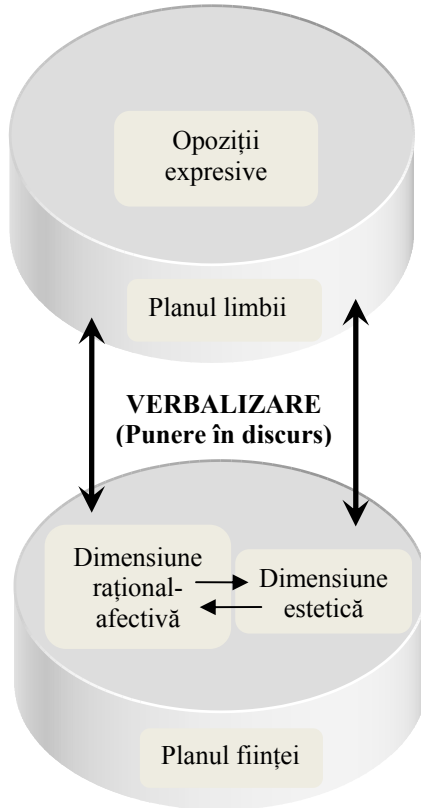

Fig. 2. Raportul limbă-gîndire din perspectivă stilistică

În ceea ce privește raportul limbă-societate, dacă lingvistica era interesată de modul în care limba depinde de societate (diacronic, în contextul apariției și evoluției limbajului și sincronic, prin funcțiile și ipostazele limbii), stilistica se ocupă de modul în care se articulează identitatea

expresivă a unui text, la intersecția celor două axe ale câmpului semiotic (axa obiectivă limbă-lume și axa subiectivă emițător-receptor). În orizontul dimensiunii sociale a limbajului, stilistica se deschide spre două planuri funcționale opuse dar complementare, prin care limba se actualizează simultan, ca vorbire și expresivitate; în concepția Profesorului Irimia, aceste planuri sînt *subiectivarea* și *contextualizarea*, iar întrepătrunderea lor determină structura stilistică a oricărui text și, într-un plan general, configurează sistemul stilistic al limbii.

Dar ce înseamnă subiectivare și contextualizare și de ce reprezintă aceste două procese fundamentele dimensiunii stilistice a limbajului?

Subiectivarea reprezintă, în viziunea Profesorului Irimia, totalitatea intervențiilor „personale” ale emițătorului și destinatarului în procesul de comunicare:

„Emițătorul, conștient sau subconștient, spontan sau în mod deliberat, subiectivează²² mesajul, fie doar din punctul de vedere al individualității sale (sau a grupului socio-cultural căruia îi aparține sau pe care îl reprezintă), fie din punctul de vedere al raportului cu destinatarul.

Intră în procesul de subiectivare atît lumea (referentul), cît și limba, obiective în sine, dar subiectivate prin specificul și gradul cunoașterii.

În alt mod, dar nu esențial deosebit, subiectivează și receptorul, concomitent, realitatea extralingvistică (referentul) despre care comunică mesajul și limba în care este realizat textul, structura verbală a mesajului”²³.

Din perspectiva acestui proces, butada lui Buffon, „*le style c'est l'homme même*”, s-ar putea circumscrie acțiunii transformatoare a filtrelor subiective prin care omul se raportează la realitate, la semeni și la limbă. Stilul ar fi determinat, în acest caz, de modul specific în care

²² În *Structura stilistică a limbii române contemporane* (Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986), importanța acestui proces era marcată atît la nivel grafic, prin scrierea cu caractere aldine a verbului, cît și la nivelul structurii logico-argumentative a textului, prin discutarea problemei subiectivizării în capitolul inițial, *Introducere în studiul stilistic al limbii*.

²³ *Introducere în stilistică*, ed. cit., p. 25.

fiecare ființă umană, prin discursul „personal”, ia în stăpânire realul, în funcție de particularitățile sale psiho-cognitive și ideologice. Oricît de tentantă și onorantă ar fi această înțelegere a stilului, la o privire mai atentă, ea își dovedește caracterul unilateral, tocmai prin supraestimarea individualității, unicității și originalității, tributare unui elitism solipsist de sorginte romantică²⁴.

După cum am remarcat deja în observațiile despre dialogism, subiectivitatea și originalitatea sînt noțiuni mereu contextuale și se nasc dintr-un raport cu alteritatea: același aspect al realității (text, ținută vestimentară, ideologie, manieră de a vorbi etc.) poate fi considerat ca original în relație cu ceva și standard sau reproductiv prin raportare la altceva.

Din acest motiv, raportul limbă-societate nu înseamnă, din perspectivă stilistică, doar manifestarea subiectivității în limbaj²⁵, în relația emițător-receptor, ci și legăturile pe care rostirea „personală”, subiectivă și creativă, le întreține cu comunitatea, cu socialul înțeles în primul rînd ca tradiție/normă lingvistică, dar și ca orizont ideologic. Prin aceasta ajungem la cel de-al doilea plan de înțelegere a raportului limbă-societate din punct de vedere al stilisticii, și anume la ceea ce am numit *contextualizare*²⁶.

²⁴ După cum se știe, una dintre coordonatele ideologiei romantice este imaginea geniului, individ excepțional în contrast și în opoziție cu lumea mediocră, banală și limitată din jurul său.

²⁵ Atragem atenția asupra a două înțelesuri diferite pe care conceptul de „subiectivitate” le are în discursul lingvistic: primul sens este acela uzual (Conform *DEX*, „Subiectivitate” înseamnă „însușirea de a fi subiectiv; atitudine subiectivă, părtinitoare față de cineva sau ceva”), de la care a fost derivată valoarea semantică de „orizont al sinelui”. Al doilea sens, strict lingvistic, se referă la capacitatea emițătorului de a se institui pe sine ca subiect al propriului discurs. Despre această instituire lingvistică a „subiectului” a vorbit lingvistul francez Émile Benveniste într-un articol din 1958 („*De la subjectivité dans le langage*”), reluat în *Problèmes de linguistique générale*, I, Gallimard, 1966, p. 258-266.

²⁶ Cuvîntul în sine nu apare, cu această accepție, în scrierile Profesorului Dumitru Irimia, ci este o denumire aleasă de noi pentru a descrie, printr-un cuvînt, o serie de relații pe care textul le întreține cu limba ca instituție (o parte

Aceasta ar reprezenta, în concepția Profesorului Dumitru Irimia, rezultatul constrîngerilor pe care limba și realitatea le impun emițătorului și receptorului, rezultat care se manifestă în planul „organizării textului”:

„Contrar acestei tendințe de subiectivare, referentul se poate impune atitudinii emițătorului și receptorului prin datele sale obiective, condiționînd prin aceasta organizarea textului, iar limba impune rezistență, introducînd limite, variabile, dar permanente, procesului de subiectivare”²⁷.

Așadar, atît realitatea, cît și limba se oglindesc în structura textului, la fel cum în aceeași structură a textului se oglindește atitudinea emițătorului/receptorului. Care sînt formele sub care aceste două niveluri exercită o acțiune modelatoare asupra textului, printr-o dinamică opusă subiectivării?

În primul rînd, spune Profesorul Irimia, realitatea se impune prin „datele sale obiective”; să vorbești/scrii despre o situație tragică „în sine”²⁸ (un dezastru natural care a distrus orașe și a spulberat mii de vieți ome-nești, o mamă care își pierde copilul etc.) impune, prin „natura subiectu-lui”, o anumită structură a textului, alegerea unor termeni și evitarea altora etc., tot așa cum, prezentînd o situație comică în sine, însăși situația te constrînge să utilizezi anumite cuvinte/sintagme și să renunți la altele, echivalente pe axa paradigmatică.

În al doilea rînd, limba însăși impune comunicării anumite „limite”. Despre aceste limite vorbea, de pildă, un poet francez nemulțu-mit că în franceză la „zi” se spune „*jour*” (termen care sugerează închi-derea și întunericul), iar la noapte se spune „*nuit*” (care sugerează

din ipostaza *langue* din gîndirea lui Saussure sau *norma* din gîndirea lui Coșeriu) și cu realitatea.

²⁷ *Introducere în stilistică*, ed. cit., p. 25.

²⁸ Unii ar putea spune că nu există situații tragice/comice „în sine”, ci că este vorba despre „părerii”, „perspective”, prin care oamenii interpretează reali-tatea pe aceste coordonate (tragic/comic). Ceea ce desemnăm noi prin sintagma „tragic/comic în sine” nu trebuie înțeles în sens filosofic, substanțial, ci ca per-spectivă consensuală a unei comunități, însemnînd „ceea ce oamenii (un anumit grup de oameni, familie, oraș, națiune, umanitate) numesc tragic/comic”.

deschidere, strălucire, lumină)²⁹. Tot în sfera acestui tip de limitări putem include și diferențierile între limbile naturale („pământ” în română este neutru, în franceză este feminin, „lună” este feminin în ambele limbi etc.). Pe lângă aceste limitări natural-idiomatice (legate de modul în care fiecare limbă dă nume lumii), limba constrânge discursul prin formele generice în care se organizează vorbirea; fiecare situație de interacțiune socială își are genul său: există un gen al raporturilor familiale și familiare, un gen al conversației protocolare, un gen al prediciei, altul al discursului electoral, un gen al discursului persuasiv-comercial etc.³⁰. Prin toate aceste forme stabile și codificate, subiectivarea este contrabalansată prin adecvare, supunere la o normă; genurile de discurs se constituie, prin urmare, într-un ansamblu de norme (formale și tematice) de utilizare a limbajului, impunând anumite organizări textuale.

În al treilea rând, în afară de aceste două căi prin care, în concepția Profesorului Irimia, mesajul este structurat „din afară”, am putea vorbi despre încă un factor de pre-determinare socială a textului, în legătură cu contextul socio-ideologic în care se integrează emițătorul și vorbitorul sau în care se desfășoară comunicarea. Din acest punct de vedere, fiecare

²⁹ Această problemă poate fi înțeleasă într-un context mai amplu și anume acela al specificului stilistic și de viziune al limbilor. După unii gânditori și lingviști (Vossler, Croce, Sapir, Lee Whorf ș. a.), fiecare limbă reprezintă un punct de vedere specific asupra lumii și oglindește modul particular în care diverse comunități etnice și culturale asimilează și organizează creator lumea, perspectivă împărtășită și de Profesorul Irimia, printre altele, în considerațiile despre raportul între Eul național, „Eul colectiv”, Ființa românească „deschisă către Ființa Lumii” (a se vedea subcapitolele despre limbajul popular și despre stilul gnomi din *Introducere în stilistică*, ed. cit., p. 80-81, 132-136).

³⁰ Ideea conform căreia genericitatea (problema genurilor) interesează doar literatura, critica și teoria literară este depășită; genurile, ca forme de intermediere între sistemul lingvistic și actualizarea sa discursivă, au intrat în atenția lingviștilor care se ocupă de lingvistica textuală. (Pentru o discuție despre problema genurilor în cercetarea lingvistică, a se vedea Jean-Michel Adam, *Linguistique textuelle. Des genres de discours aux textes*, Nathan, Paris, 1999, p. 81-100).

grup social își are propria modalitate de folosire a limbii³¹; același cuvânt, „comunist”, de exemplu, înseamnă ceva în gura unui adept al doctrinei și alt ceva în gura unei victime a sistemului politic comunist, la fel cum „deces” poate însemna altceva pentru un doctor, pentru un preot și pentru un manager al unei firme de pompe funebre.

Toate aceste trei căi prin care manifestarea subiectivității în limbaj este modalizată de axa obiectivă (limbă-realitate) se circumscriu analizei raportului limbă-societate din perspectivă stilistică. Rezumând discuția de pînă aici, vom sublinia că același raport este înțeles diferit de către lingvistică (aparitia și evoluția limbajului, funcțiile limbii etc.) și de către stilistică (formele de *subiectivare* circumscrie relației emițător-receptor și cele de *contextualizare* circumscrie dinamicii limbajului ca interacțiune socială).

Maniera în care, pornind de la viziunea Profesorului Irimia putem aborda raportul limbă-societate, în contextul stilisticii poate fi reprezentat prin imaginea de pe pagina următoare.

După cum se observă în figura de mai sus, stilistica are în vedere raportul limbă-societate pe două direcții: o direcție orizontală a subiectivării în interacțiunea socială dintre emițător și receptor (dimensiunea stilistică a mesajului depinzînd, în acest caz, de modul cum cei doi parteneri sociali se raportează la realitate, la limbă și la ei înșiși), și o direcție verticală a contextualizării ca dinamică a constrîngerilor „obiective” care organizează mesajul și, implicit, generează stilul. Ce ar trebui să reținem din această discuție este complexitatea viziunii stilistice a Profesorului Irimia, din perspectiva analizei raportului limbă-gîndire-societate.

³¹ Ceea se uneori se desemnează prin termenul de „sociolect”.

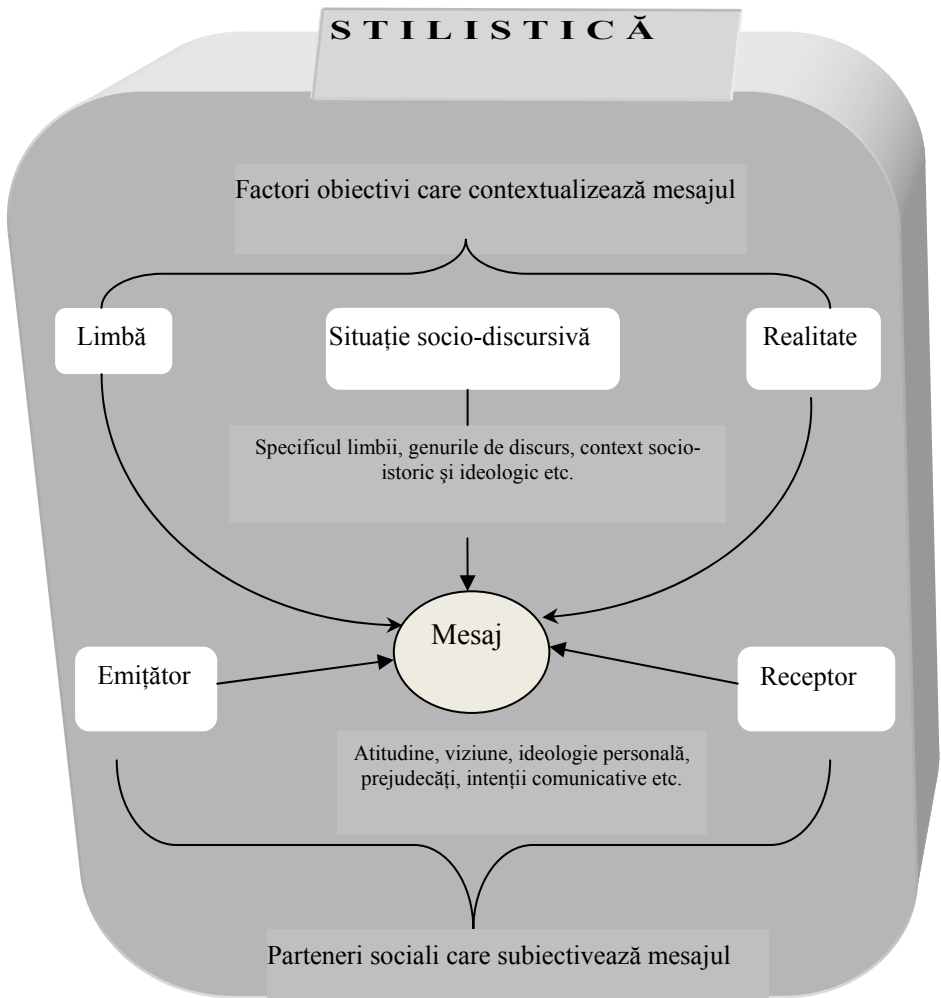

Fig. 3. Raportul limbă-societate din perspectivă stilistică

III. Scriitură și viziune

În ultima parte a postfeței noastre ne vom interesa mai puțin de relația între lingvistică și stilistică, pentru a face câteva considerații generale despre „stilul” și „viziunea” Profesorului Irimia, așa cum pot fi ele deduse din analiza scriiturii sale, încercînd să demonstrăm coerența demersului său științific. Analiza scriiturii se va concentra pe descoperirea și interpretarea cîtorva elemente lexicale recurente în discursului Profesorului, în spatele cărora, credem noi, se ascunde o perspectivă originală asupra limbii și a stilului.

Un prim element textual care ne atrage atenția³² este *sfera semantică a ontologicului*; discursul profesorului Irimia despre limbă sau despre stil trimite, implicit, spre un orizont al Ființei. Este extrem de instructivă, din acest punct de vedere, punerea în dialog a *Structurii stilistice a limbii române*, apărută în 1986 și a *Introducerii în stilistică*, apărută în 1999. Chiar dacă în ambele ediții se păstrează aceeași scriitură abstractă, densă ca ideație și deschidere de sensuri, cu structuri recurente care indică fixarea obiectului investigat într-un cadru de înțelegere coerent și stabil, în textul din 1999 se observă o anumită terminologie care iese din sfera îngustă a stilisticii, deschizîndu-se spre filozofie.

Vom alege spre exemplificare modul în care este abordată stilistica limbajului oral în cele două variante. În *Structura stilistică a limbii române*, limbajul popular este descris astfel:

³² „Atragerea atenției” poate fi considerată un indiciu al valorii expresive a unui termen. Doi dintre cei mai importanți stilisticieni (Leo Spitzer și Michael Riffaterre), în ciuda diferențelor de viziune, consideră că recunoaștem valoare stilistică a unui fapt lingvistic prin efectul pe care îl are asupra receptorului. A se vedea, în acest sens articolul lui Leo Spitzer despre „Arta limbajului și lingvistică”, unde vorbește despre metoda analizei stilistice (*Études de style*, précédé de *Leo Spitzer et la lecture stylistique* par Jean Starobinski, traduit de l’anglais et de l’allemand par Eliane Kaufholz, Alain Coulon, Michel Foucault, Paris, Gallimard, 1970, p. 45-78) și articolul lui Michael Riffaterre „Criterii pentru analiza stilului”, *op. cit.*, p. 27-63. În ceea ce ne privește, apreciem mai mult perspectiva spitzeriană.

„Instrument principal al culturii populare, prin esența ei, de natură orală și colectivă, limbajul popular reprezintă componenta fundamentală a variantei orale a limbii naționale. Cu o istorie foarte veche, limbajul popular și-a dezvoltat un sistem de procedee și mărci stilistice purtând amprenta modalității orale de întrebuintare a limbii române și constituind primul nivel din organizarea sistemului stilistic al limbii, *nivelul stilistic al limbii naționale*”³³.

În *Introducere în stilistică*, limbajul popular este plasat într-un context de viziune diferit:

„Limba română original, esențial orală, definibilă în termenii lui W. Ong prin *oralitate primară*, este reprezentată de *limbajul popular*, propriu comunității și culturii rurale, adică *ființei românești deschisă către Ființa lumii și intrată în raport direct cu Ființa lumii*.

[...] Constituent primar, sub aspect diacronic, al primului nivel din organizarea sistemului stilistic al limbii, limbajul popular reprezintă expresia *Eului național*, la acest nivel stilistic general.”³⁴

După cum se observă, în textul din 1999, structura lingvistică este proiectată pe coordonate metafizice. Aceste coordonate metafizice sînt actualizate textual prin sintagme nominale de tip nume + determinant, sintagme extrem de numeroase în scrierile relativ recente ale Profesorului Irimia. Numai în *Introducere în stilistică* apar următoarele structuri binare: „Ființa românească”, „ființa socială”, „ființa culturală”, „Ființa lumii”, „Eul Național”, „Eul auctorial”, „Eul scriitorului”, „Eul naratorului”, „Eul textului”, Eul colectiv/social, Eul individual, „Eu general-uman”, „Eu creator”, „Eu uman”, „Eu cosmic”. Prin intermediul lor, discursul și viziunea Profesorului Irimia se deschid spre o problematică a condiției umane, depășind mizele proiectului științific obiectiv-neutru.

O a doua serie de elemente textuale care ar defini „stilul Irimia” se actualizează în câmpul semantic al *dinamismului relațional*. Se integrează aici folosirea recurentă a termenilor „raport” (substantiv care apare de

³³ *Structura stilistică a limbii române contemporane*, ed. cit., p. 28.

³⁴ *Introducere în stilistică*, ed. cit., p. 80-81.

325 de ori în *Cursul de lingvistică generală*), „relație” (substantiv care apare de 395 de ori în *Curs...*), „legătură” (123 de recurențe în *Curs...*)³⁵.

Pe lângă ele, importante mai mult prin implicațiile de viziune decât prin frecvență, apar structurile lingvistice ale mișcării, care se referă la trecerea dintr-o stare într-alta, sau dintr-un nivel într-altul sau la interacțiunile diferitelor „realități”. Includem aici termeni precum „a transforma/transformare”, „a se deschide/deschidere”, „a se intersecta/intersectare”, „a întemeia/întemeiere” „a converti/convertire”, „a orienta/ orientare”, „a comunica/comunicare”, „a desfășura/desfășurare” etc.

Dintre acestea, câteva substantive și verbe s-au specializat, în discursul Profesorului Irimia, în planul relației discursului lingvistic cu discursul literar. Astfel, atât în *Limbaajul poetic eminescian* și în *Cursul de lingvistică generală*, cât și în *Introducere în stilistică*, transformarea semnului lingvistic în semn poetic este văzută ca o „convertire”, iar rezultatul acestei convertiri este „întemeierea” unui univers textual autonom:

„Implicită în comunicarea lingvistică, funcția poetică devine esențială în procesul de *convertire* a comunicării lingvistice în comunicare estetică, când limba se constituie în instrument fundamental al artei literare.”; „prin creația literară, limba iese din sistemul lingvistic spre a pătrunde în sistemul artelor; limba își *convertește* funcția de comunicare într-o funcție poetică”. (*Curs...*)

„Posibilitatea *convertirii* comunicării lingvistice în comunicare estetică își are originea în însăși structura internă, binară a limbii”³⁶.

În condițiile *convertirii* comunicării lingvistice în comunicare artistică, zona reflexivității individuale impune textului caracter reflexiv”; „În stilul beletristic, stilul individual (...) reprezintă o concretizare distinctă, variabilă, în funcție de *Eul Creator*, în procesul de *întemeiere* prin cuvânt a lumii semantice a textului”; „semnul lingvistic devine

³⁵ Chiar dacă pentru *Introducere în stilistică* nu am realizat o numărătoare exactă, o privire de ansamblu asupra acestui text ne permite să afirmăm cu certitudine că substantivele „raport” și „relație” sînt printre cele mai frecvente.

³⁶ Dumitru Irimia, *Limbaajul poetic eminescian*, Editura Junimea, Iași, 1979, p. 9.

artistic numai prin înscrierea lui într-un text care *întemeiază* un univers estetic.” (*Introducere...*).

Dacă primul câmp semantic, acela al Ființei, reprezenta *conținutul* de adâncime al viziunii stilistico-lingvistice a profesorului Irimia, cel de-al doilea desemnează *modalitatea* de articulare a acestui conținut. Nu întâmplător sintagmele cu încărcătură ontologică sînt actualizate în termeni de relație³⁷. Horizontul lingvistic-ființial, așa cum este el conceput de către Profesorul Irimia, este deci un spațiu al legăturii, al relației, iar elementele analizate sînt situate într-un context tensional dinamic.

În fond, postfața noastră nu a făcut decît să surprindă cîteva dintre *relațiile* care organizează gîndirea lingvistico-stilistică a Domniei Sale; după ce am discutat despre asemănările și deosebiriile dintre lingvistică, stilistică și poetică, în prima parte, și după ce am analizat modul diferit în care lingvistica și stilistica valorizează raporturile constitutive ale limbii cu gîndirea și societatea, în cea de-a doua parte, în ultima parte a intervenției noastre, am delimitat, pe baza unor elemente de scriitură, două coordonate ale gîndirii Profesorului Irimia, dimensiunea ontologic-relațională a considerațiilor sale despre limbă și stil. Prin toate acestea am dorit să arătăm modul în care cele două discipline se completează, într-un proiect științific coerent și substanțial.

Ilie Moisuc

³⁷ Vezi mai sus, limbajul popular specific „ființei românești *deschisă către Ființa lumii și intrată în raport* direct cu Ființa lumii”.